

Őrvidék magyarsága

írta Asztalos Lajos

kelt Erdélyben, megjelent a Szabadság oldalain

Ausztria legkeletibb és egyben legújabb tartományának az ottani magyarok által használt neve Őrvidék — nem tévesztendő össze az ennek részét alkotó Felső-Őrség nevű vidékkel —, és nem Burgenland.

Az első világháború végén ezt a dunántúli, nyugat-magyarországi területet az osztrákok eleinte Vierburgenlandnak 'négy megye tartomány' nevezték a négy nyugat-magyarországi megye — Pozsony, Moson, Sopron, Vas alapján —, beleértve négy ottani város német nevét — Pressburg, Wieselburg, Ödenburg, Eisenburg — is. Miután azonban a cseh csapatok 1919 januárjában megszállták Pozsonyt, a kezdeti név Dreiburgenlandra 'három megye tartomány' változott.

1921-től, amikor Ausztriához csatolták, egyszerűen Burgenlandnak nevezték. Ha figyelembe vesszük, hogy ezen a 166 km hosszú területen, Magyarország nyugati végvár vidékén, valóságos várlánc állt egykor — Fraknó, Kabold, Lánzsér, Léka, Borostyánkő, Szalónak, Németújvár stb. —, a hivatalból kitalált német nevet akár helytállóknak is mondhatjuk.

A Mátyás király és IV. Habsburg Frigyes közti háború idején elpusztult lakosság pótlására e végvidék földbirtokosai által alkalmazott újratelepítésnek „köszönhetően” Őrvidék mai területén a magyarság már a XV. század végén kisebbségbe került. A németek által lakott terület határvonala lényegében az idő tájt alakult ki. A magyarlakta vidékek — Fertőzug, Kismarton környéke, Felsőpulya és környéke, a Pinka völgye, Németújvár — kivételével, Őrvidék lényegében német nyelvű lett. A Felsőőr környéki legnagyobb magyar népcsoportot a Pinka völgyi magyarság folyosója kötötte össze a Nyugat-Dunántúl magyarságával.

Az 1529., 1532., 1664. és 1683. évi török hadjáratok, valamint a magyarországi háborúskodások következtében a hadak által járt utak mentén, a folyóvölgyekben és a medencékben lakó magyarság, Felsőőr és Felsőpulya környékének kivételével, majdnem teljesen elpusztult. E két vidéken való megmaradásukat a nemesi jogok biztosították. Ez megakadályozta az idegeneknek a nemesi birtokokon levő falvakba való letelepedését, közös földjük vagy tulajdonuk megszüntetését.

A horvát menekülteknek az elnéptelenedett falvakba való tervszerű letelepítése 1533-ban, Kőszeg ostroma után kezdődött, és elsősorban a vörösvári, a szalónaki, a rohonci és a kismartoni birtokon másfél századig tartott. A horvátok azonban nem csupán a néptelen falvakba telepedtek be, hanem a lakatlan erdővidéken új településeket is létesítettek, mint pl. Újhegy, Őridobra, Pónic, Horváthásos, Lipóc, Borosd.

A török hadjáratok és a II. Rákóczi Ferenc által vezetett kuruc szabadságharc után, a XVIII. század első felében, az elpusztult területekre, elsősorban Moson megyében, szinte kizárólag németeket telepítettek. A földbirtokosok egyes helyeken, mint pl. Felsőpulyán 1747-ben, magyarokat is letelepítettek. Az 1773. évi népszámlálás idején a mai Őrvidék, a kisebb-nagyobb horvát szigetek kivételével, elnémetesített terület volt, és csupán tíz településen lakott magyar többség. A XVIII. század második felében a gabonatermesztés föllendülésének, Moson vármegye kedvező földrajzi fekvésének, a

szállítást megkönnyítő Duna és a bécsi piac közelségének köszönhetően, az ottani nemesi birtokok — elsősorban a Fertőzugban levők — jelentős mértékben szarvasmarha-tenyésztésre, gabona- és cukorrépa-termesztésre szakosodtak. E birtokok lakosait a kapuvár környéki birtokok lakosai és Csallóköz kisparasztrajai között toborozták. A magyarok által lakott birtokok számának növekedése — 1784-ben 7, 1869-ben 14, 1930-ban 38 — lényegében a Fertő és a mosoni Duna közti vidéket tarka népességű területté változtatták. Ugyanakkor a nemesi jogok 1848-ban való eltörlése nehéz helyzetbe hozta a középkori határvédőknek — Felső-Őrség, Felsőpulya — az Őrvidék középső és déli vidékén élő leszármazottait. A közös földtulajdonjog megerősítette és megőrizte a magyar azonosságtudatot. Eltörlése lehetővé tette a németek letelepedését a magyarlakta településeken. A németek a környező falvakból jöttek ezekbe a közlekedési és piacközpontokba, mint amilyen Felsőőr és Felsőpulya. Több vegyes lakosságú faluban ez a letelepedés fölgyorsította a magyarok beolvadását. Vasjobbágyiban például a magyarság 1828. évi 57%-os aránya 1880-ban 16%-ra, 1920-ban 8%-ra csökkent.

Az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés fékezte az elnémetesedést. 1880-ban tartották az első, az anyanyelvet feltüntető népszámlálást. Ekkor az Őrvidékiek mai területének 266 000 lakosából 209 000 (78,8%) német, 11 160 (4,2%) magyar, 42 789 (16,1%) horvát volt. A magyar állam megerősödésének tulajdoníthatóan német ki- és magyar bevándorlás kezdődött. Ezzel egyidejűleg a nem magyarok elmagyarosodásának is köszönhetően 1880 és 1910 között a magyarok aránya 4,2%-ról 9%-ra nőtt, a németeké 78,8%-ról 74,4%-ra csökkent. Faluhelyt az etnikai arányok száz év alatt, 1910-ig bezárólag, nem sokat változtak. Kivéve a Németújvár környéki horvátok lassú elnémetesedését és néhány Moson vármegyei birtok megjelenését. A magyar–német népességhatár ez idő alatt változatlan maradt.

A mai helyzethez hasonlóan, az ausztriai magyarok túlnyomó többsége annak idején sem Őrvidéken, hanem a Lajtán túli területen, főleg Bécsben élt. A császári székhely vonzotta a magyar nemeseket — akik magukkal vitték részben vagy egészében magyar személyzetüket is —, a kedvező piac pedig több ezer magyar kézművest csábított Bécsbe. Az ott élő magyarok száma az 1840. évi tizenötezerrel 1890-ig harmincezerre, 1910-ig negyvenötezerre nőtt. Az osztrák főváros és környéke hasonló hatást gyakorolt a különböző nemzetiségű magyar állampolgárokra is, számuk 1910-ben elérte a 232 000-et.

Az Ausztria és Magyarország által elvesztett első világháború után a Saint-Germain-an-Laye-i béketárgyalásokon 1919. szeptember 10-én Magyarország nyugati, többségében németlakta területét Ausztriához csatolták. Az erélyes magyar tiltakozás nyomán azonban a Sopronban és a Pinka-völgyben tartott népszavazás Magyarország számára kedvező eredménye alapján „csupán” Őrvidék jelenlegi területe jutott osztrák kézre. A hatalomváltás következtében a XVI. század óta nyelvszigetekben élő ottani magyarság államalkotó nemzetből nemzeti kisebbség lett. Bár az új országhatár nem akadályozta az azelőtti kialakult gazdasági, társadalmi és művelődési kapcsolatokat, az a társadalmi réteg, amelyik elől a határ elzárta a magyar államot és nemzetet, és amelyik nem bennszülött Őrvidéki volt — a köztisztviselők, a hadsereg személyzete, a vasutasok, a tanszemélyzet, a munkások stb. —, nagy számban a mai Magyarország területére telepedett át. Emiatt Őrvidék magyar anyanyelvű lakosainak száma mintegy tízezerrel, kb. 39%-kal kevesebb lett. Ez az elvándorlás különösen a szétszórtan élő magyarságot érintette érzékenyen. Ez idő alatt például az Őrség falvaiban élők száma alig néhány százzal apadt. Az iparban és a mezőgazdaságban dolgozók, az Őrvidéki magyarság legalsó társadalmi rétegének létszáma a kivándorlás következtében jelentősen csökkent. Ez a folyamat az 1920-as években, a mezőgazdaság gépesítése és a jól fizető, elsősorban bécsi ipar miatt, tovább tartott.

A monarchia felbomlása után a magyar politikai menekültek nem ellensúlyozták az Ausztriában és a Bécsben élő magyarság számának a hazatéréssel és a kivándorlással történő gyors apadást. Így pl. a Bécsben 1910-ben élő 45 000 magyarból 1923-ban

10 922, 1934-ben 4844 maradt. A kivándorlás és a statisztikai mesterkedések — például a túlnyomó részben magyar anyanyelvű 6500 cigány bevallása ellenére más nyelvi csoportba való besorolása — következtében az Őrvidéki magyarok száma az 1934. évi népszámlálás adatai szerint a fél századdal korábbi szintre, 10 442-re apadt. Ekkor a német ajkú főleg köztisztviselők, kereskedők és kézművesek betelepülése következtében megszűnt a legjelentősebb magyar település, Felsőőr — 1938-ban várossá nyilvánították — túlnyomó magyar többsége.

Ausztria 1938. március 12–13-i, náci Németország általi bekebelezése után Őrvidék magyarságának helyzete gyökeresen megváltozott. A náci közigazgatás felszámolta Őrvidéket, és területét Stájerország és Alsó-Duna birodalmi tartományba sorolta. Ezzel egyidejűleg bezárták a magyar egyházi iskolákat, a náci propaganda és rendőrség a magyar nyelv használatát a családi körre korlátozta. A magyarság addigi erős öntudata, beleértve a jelentős gazdasági hatalommal rendelkező földbirtokos nemességet is, valósággal elsorvadt. Most ők is érezni kezdték a kisebbségi sors hátrányait. Jelentős változás következett be a fiatalok gondolkodásmódjában, akik elsősorban az iskola és a hadsereg egyre erősödő náci légkörében szégyenletesnek kezdték érezni magyarságukat.

A második világháború után, annak ellenére, hogy Őrvidék szovjet megszállás alá került, a határt és annak átkelési pontjait a Rákosi-féle kommunista rendszer lezárta. Ily módon Őrvidék lakosságának, köztük magyarságának a hagyományos központokkal — például Sopronnal, Szombathellyel — való természetes gazdasági, társadalmi, emberi kapcsolata teljesen megszakadt. A gazdasági csapás mellett a nemzeti tudatot érintő súlyos lelki sebet okozott az, hogy a vasfüggöny és a magyarországi kommunista rendszer lehetetlenné tette a közeli magyar oktatási intézményekkel azelőtt létező kapcsolatot. A magyarországi hatalomváltás ráadásul kínos helyzetbe hozta az Őrvidéki magyarokat, mert magyar és kommunista rokonértelmű szó lett az osztrák közvéleményben. Másrészt az anyaország, amelyik gazdasági fejlődését tekintve Ausztria mögé került, csak egy művelődési otthon meg a kommunizmus jelképévé vált. Ezek után érthető, hogy azok száma, akik az 1951. évi népszámlálás idején magyarnak vallották magukat — 5251 —, az 1934. évi népszámláláshoz viszonyítva — 10 442 —, a felére csökkent. Hasonló visszaesés következett be az osztrák állampolgár bécsi magyarok számában is — 1934-ben 1042, 1951-ben 384 —, akik egyszerűen eltitkolták magyarságukat.

Az 1955. évi nemzetközi egyezmény és a szovjet csapatok ezt követő ausztriai kivonulása után bekövetkező gazdasági föllendülés és iparosítás során megélnékült Ausztria lakosságának, s ezzel együtt az Őrvidéki magyarságnak a mozgékonyága. E társadalmi változás során felbomlottak a századok során kialakult hagyományos falusi, nemzetiségi közösségek. A mezőgazdasági tevékenységüket részben vagy teljesen feladó, naponta vagy hetente az ipari központokba ingázó magyarok német nyelvkörnyezetbe kerültek. Szülőhelyük elhagyása a német nyelv fokozott használatára kényszerítette őket, s a fiatalok apránként nyelvet és műveltséget váltottak. A magyar nyelv elhagyása a magyarországi kommunista rendszer iránti általános utálatnak és annak is köszönhető volt, hogy így akarták elkerülni a lehetséges hátrányos megkülönböztetést. A magyar nyelvre immár nem volt szükség a gazdasági életben, az iskolában, a munkahelyen, s a vegyes házasságban sem. A magyarok és a németek közti házasságok felgyorsították a magyarság beolvadását. Alsóőrött, a legnagyobb Őrvidéki magyar faluban a vegyes házasságok aránya az 1949 és 1958 közötti 19%-ról 1969 és 1988 között 60,6%-ra nőtt. A vegyes házasságok arányát a kisebbségi települések kedvező gazdasági, munkavállalási lehetőségei és földrajzi helyzete befolyásolta. A legtöbb német betelepülő két körzeti központba, Felsőőrré és Felsőpulyára érkezett, amelyekben a XX. század elején a magyarság még többségben volt. Emiatt a két helységben a vegyes házasságban élő magyarok aránya 30–38% lett. Egy 1964-ben a családneveket, a lakóhelyt, az eredetet és a felekezethez való tartozást elemző felmérés 7600 főre becsülte az Őrvidéki magyarság számát. Miközben az 1961. évi népszámlálás szerint Őrvidéken 5642 magyar élt.

Az 1956-os forradalom vérbefojtása után Ausztriába érkező 181 000 menekült statisztikailag alig

kimutatható mértékben növelte az ottani magyarok számát — 162 000-en nyugatra távoztak, 7772-en visszatértek Magyarországra —, 1951-ben 5251-en, 1961-ben 5642-en voltak. 1971-ben a népszámlálás ugyan még 5673 magyar nemzetiségű személyt mutatott ki, a beolvadás, a kedvezőtlen népesedési folyamat — elöregedés, az emiatt növekvő elhalálozás —, a növekedő kivándorlás következtében az örvidéki magyarság száma 1981-ig 4147-re apadt.

Az örvidékit a bécsi helyzettel egybevetve kiderül, hogy ez idő alatt az állandó bevándorlással pótlódó, osztrák állampolgárságú bécsi magyarok száma az 1951. évi 384-ről 1971-ben 6099-re, 1981-ben 5683-ra növekedett. Az 1981 és 1991 között Magyarországon bekövetkezett politikai változások kedvezően befolyásolták, vagyis növelték az Ausztriában élő magyarok öntudatát és a magyar nyelv hasznosságát. Ugyanakkor a vasfüggöny leomlása után az Ausztriában letelepedő magyarok — köztük számtalan erdélyi magyar — számának növekedésével az osztrák állampolgár magyarok 63,1%-kal 638 főre, a nem állampolgárok 26,7%-kal 13 821 főre gyarapodtak. A Bécsben letelepedett nem osztrák állampolgárok száma megkétszereződött, a Bécs környékiek és az alsó-ausztriaiak száma 7,4-szeresére nőtt. A bennszülött örvidéki magyarok száma, elsősorban Felsőőrött és Őriszigeten 23,5%-kal, az osztrák vagy más állampolgár magyarok száma 63,1%-kal nőtt.

Az 1991. évi népszámlálás idején a magukat anyanyelvük alapján magyarnak vallók száma 33 459 volt. 58,7%-uk osztrák állampolgár. Ennek csupán 20,2%-a, 6763 személy bennszülött örvidéki. Egyes feltételezések szerint azonban számuk tízezerre tehető. Az ausztriai magyarság túlnyomó többsége a Lajtán túl és Őrvidéken egyaránt szétszórtan él. 36,7%-uk kis nyelvi szigetet alkotva három felső-őrségi településen, Felsőőrött, Alsóőrött és Őriszigeten él. Felsőőr 1592, Alsóőr 669, Felsőpulya 631, Kis-marton 257, Őrisziget 223 és Boldogasszony 215 fővel a legnépesebb örvidéki magyar közösség.

Bár az 1976. július 7-én kelt ún. népcsoporttörvény a magyarokra is kiterjed, az örvidéki kábeltévé-társaság a csökkenő nézettségre hivatkozva 1995-ben alaposan csökkentette a magyar nyelvű műsorokat közvetítő csatorna adásidejét. Ez érzékenyen érintette az ottani magyar közösséget, amelynek tájékozódása és nemzeti tudatának fenntartása szempontjából a magyar tévéadás jelentős szerepet játszik.

Önálló magyar tanítási nyelvű középiskola 1920 óta nincs Őrvidéken. A felsőlövői gimnáziumban az 1981–1982-es tanévtől magyar nyelvű tagozat, a felsőpulyai gimnáziumban az 1987–1988-as tanévtől ún. pannon osztály létesült, amelyikben a magyar vagy a horvát nyelvet kötelező tantárgyként oktatják. 1992-ben Felsőőrött kétnyelvű gimnázium létesült magyar és horvát tagozattal.

Az óvodák töbnyire német vagy vegyes nyelvűek. Az iskolán kívüli magyar oktatás az ún. népfőiskolák keretében történik. Az ausztriai tanító- és tanárképző felsőoktatási intézményeknek nincs magyar tagozata.

írta Asztalos Lajos

Forrás: Szabadság, Erdély